

scientific revolutions / H. Andersen, P. Barker, X. Chen. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 199 p. 6. *Cruse D. A.* Aspects of the micro-structure of word meanings / D. A. Cruse // Polysemy: Theoretical and Computational Approaches : [Ed. by Y. Ravin and C. Leacock]. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – Pp. 30-51. 7. *Jackendoff R.* Semantic Structures / R. Jackendoff. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1990. – 322 p. 8. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization / J. R. Taylor. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 3rd edition. – 308 p. 9. *Wierzbicka A.* Semantic Primes and Universals / A. Wierzbicka. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 500 p.

Сукаленко Т.М., к. філол. н., доц., **Солодка І.В.**, студ.,
НУ державної податкової служби України

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВИ

Стаття присвячена аналізу основних підходів до розгляду поняття "мовна особистість" у сучасному мовознавстві, акцентовано увагу на специфіці формування мовної особистості у процесі навчання рідної мови.

Ключові слова: мова, мовна особистість, лінгвістика, мовна діяльність.

Статья посвящена анализу основных подходов к рассмотрению понятия "языковая личность" в современном языкознании, акцентировано внимание на специфике формирования языковой личности в процессе обучения родному языку.

Ключевые слова: язык, языковая личность, лингвистика, речевая деятельность.

The article presents the analysis of basic approaches to the definition of the concept "linguistic subject" in modern linguistics; special regard is given to the specificity of forming the linguistic subject in the course of teaching the vernacular language.

Key words: language, linguistic subject, linguistics, speech activities.

Проблема особистості посідає одне із центральних місць як у філософії, психології, так і в лінгвістиці. Особистість – це багатогранне і багатовимірне поняття і залежно від завдань, які

ставить перед собою та чи інша наука, кожна з них має свою мету дослідження і своє бачення цього поняття.

Домінування ідеї антропоцентризму в лінгвістиці, суть якої визначається як "людина в мові" [Бенвеніст 1974], дозволило розглядати мову в широкому контексті буття людини, у тісному зв'язку з її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю й культурним середовищем. Першочерговими виявилися питання про те, як мова пов'язана зі світом людини, як людина залежить від мови, як ситуація спілкування визначає вибір мовних засобів [Ставина 2008, 3].

У наш час дослідження мовної особистості є актуальним і перспективним, тому що людина входить у комунікацію як особистість, при цьому маючи всі притаманні їй характеристики. Неповторний стиль спілкування притаманний саме мовним особистостям, а не пересічним носіям мови, що й виокремлює її в суспільстві.

Метою статті є аналіз основних підходів до розгляду поняття "мовна особистість" у сучасній лінгвістиці, зокрема специфіки формування мовної особистості у процесі навчання рідної мови.

Щодо питання передумов і "первинності" введення поняття "мовна особистість" у науковий обіг, слід назвати таких дослідників: К. Ажеж, М. Бірвіш, Р. Будагов, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, Е. Косеріу, С. Петров, [Караулов 1987, 3–30], О. Потебня, О. Шахматов, Г. Штейнталь [Селіванова 2008, 597]. Серед розробників проблеми мовної особистості виділяють: Г. Богіна, Л. Вайсгербера, Ю. Караулова, В. Красних, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, А. Пузирьову та ін. До цієї проблеми також звертаються Ф. Бацевич, В. Гак, Т. Дрідзе, Я. Луп'ян, Р. Нортон, І. Сусов, С. Сухих та інші [Бацевич 2004, 186–191].

Найповніше і найсистемніше проблема мовної особистості досліджена Ю.М. Карауловим (1987), згодом з'явилися роботи, присвячені вивченню і розробці теорії мовної особистості, окреслилися певні аспекти вивчення проблеми мовної особистості: у когнітивному аспекті (А.П. Бабушкін, А.М. Шахнарович), у прагматичному аспекті (К.Ф. Сєдов), у комунікативно-діяльнісному аспекті (І.В. Сентенберг, С.А. Сухих, В.І. Шаховський), в аспекті культурного простору (О.Д. Вишнякова, В.І. Карасик, В.В. Колесов, Т.В. Кочеткова, В.В. Красних), у культурологічному аспекті (В.В. Воробйов).

З позиції лінгвістики, дослідники розглядають особистість як мовну, розуміючи її як "сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення і відтворення нею мовних

(текстів), які розрізняються а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю ... " [Караулов 1987, 3].

На думку О. Селіванової, мовна особистість – "іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу" [Селіванова 2006, 370].

В.А. Маслова наголошує на тому, що "мовна особистість існує в просторі культури, яка відображена в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), у поведінкових стереотипах і нормах, у предметах матеріальної культури та ін. Визначальна роль у культурі належить цінностям нації, які є концептами смислів" [Маслова 2001, 118–119].

Виокремилася навіть певна парадигма мовних особистостей, до якої дослідники додають ще кілька понять: "комунікативна особистість" (І.В. Сентенберг), "словникова особистість" (В.І. Карасик), "етносемантична особистість" (С.Г. Воркачов), "емоційна мовна особистість" (В.І. Шаховський), "дискурсивна особистість" (Л.М. Синельникова), "модельна особистість" (В.І. Карасик, О.О. Дмитрієва) [Шойсоронова 2006, 5].

За словами Ю. Караулова, власне мовна особистість починається не з нульового рівня (який становить стандартну, стійку, частину її), а з лінгвокогнітивного (тезаурусного) рівня, коли "вона виявляє можливість індивідуального вибору і надання переваги одному поняттю як важливішому в суб'єктній ієрархії цінностей, в особистісному тезаурусі, а не тієї ідеї, яка найчастіше претендує на певне місце у стандартному тезаурусі відповідного соціально-мовленнєвого колективу" [Караулов 1987, 53].

У лінгвістичних працях звертається увага на формування особистості у процесі оволодіння мовою, використання мови в усіх сферах діяльності людини. Мовна особистість відображає мовну картину суспільства в цілому, вона є своєрідною національною особистістю.

Відомий психолог О. Леонт'єв стверджував, що "... мова є передусім мовою особистості" [Леонт'єв 2003, 282]. Саме так він визначав зв'язок між мовою й особистістю. Сказані ним слова означають те, що без мови немає особистості, вона є основою формування мовної особистості. Мова не існує поза особистістю, адже ці два поняття тісно взаємопов'язані.

Наприклад, в українському педагогічному дискурсі лінгводидактичною проблемою залишається проблема аксіологічного аспекту формування мовної особистості, що розкриває її ціннісно-оцінні орієнтації у виборі мови спілкування. На жаль, і серед учнів, і студентів поширений мовний нігілізм, відсутні перспективи власного мовного розвитку й удосконалення [Мацько 2006, 3]. У таких соціокультурних умовах зростає роль високопрофесійного, компетентного вчителя (викладача), який прищеплює молодому поколінню любов до рідної мови.

Російський мовознавець І. Сусов зауважував, що "сама особистість володіє мовленнєвою ситуацією; вона може піднятися над обставинами спілкування, спрямовувати в необхідному напрямі розвиток дискурсу. Включена в дискурс, вона водночас творить його. А це означає, що в дискурсі втілюються темпераменти, здатність до здійснення певних видів діяльності, зокрема комунікативної, домінуючі почуття і мотиви діяльності, індивідуальні психологічні особливості тощо" [Цит. за: Бацевич 2004, 187].

Під час вивчення мови формується особистість. Чим більше знань, навичок, вмінь, тим на вищій сходинці знаходиться рівень її освіченості, розвитку, професіоналізму.

До структурних компонентів мовної особистості В.А. Маслова відносить світоглядний і ціннісний як базові для формування національного характеру, а також культурологічний, який полягає в засвоєнні загальнолюдської й національної культури. Ці компоненти визначають глибинне й індивідуальне, притаманне особистості, виявлюване через її діяльність, найважливішою з яких є мовленнєва діяльність [Маслова 2001, 119].

Мова є своєрідним путівником на шляху пізнання самого себе. Отже, особистість не може пізнати, зрозуміти, реалізувати себе без мови.

Вичерпної типології мовних особистостей ще не створено. Найприйнятнішою з них є типологія Ю. Караулова. Він подає структуру мовних особистостей, організовану на трьох рівнях.

1. "Вербально-семантичний рівень – передбачає нормальне володіння природною мовою. Це "власне" мовна компетенція.

2. Когнітивний рівень – охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння – до знання, свідомості, процесів пізнання людини. Його одиницями є поняття, що виформовуються у кожній мовній особистості в більш чи менш упорядковану, більш чи менш систематизовану "картину світу".

3. Прагматичний рівень – охоплює мету, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від оцінювання її мовленнєвої діяльності до осмислення її" [Цит. за: Бацевич 2004, 189].

О. Тарасова проектує рівні Ю. Караулова на контексти структури комуніканта: "мікроконтекст, що характеризує мовця як конкретну мовну особистість із наявною комунікативною інтенцією, властивою їй у конкретній ситуації спілкування; макроконтекст, який відносить мовця до певного соціуму й культури; метаконтекст, що характеризує світобачення мовця і ту концептуальну систему, у межах якої він мислить" [Селіванова 2006, 370].

Мовну особистість оцінюють відповідно до її інтелектуального рівня, особливостей мисленнєвої діяльності, поглядів на світ, способів оволодіння знаннями й уміннями мовного спілкування.

З огляду на особистісні риси індивідів С. Сухих виокремлює гармонійний, конфліктний та імпульсивний типи особистостей.

"Гармонійний тип характеризується пластично-динамічною установкою, плановою поведінкою, втіленою в домінування чітких стратегій, когерентністю (зв'язністю, логічністю розвитку) теми, що розвивається; домінуванням маркерів упевненості; позитивним ставленням до загальної теми спілкування; дотриманням соціальних схем і норм; відсутністю вираженої боротьби за роль комунікативного лідера; здатністю змінювати установку під впливом аргументації; підтриманням усіх принципів кооперації.

Конфліктний тип – йому властива грубо-статична установка, імпульсивність, бажання лідерства у спілкуванні, егоцентричність мовлення, порушення когерентності теми розмови; недотримання соціальних норм і схем; домінування модальних маркерів зі значенням непевності, наявність іронії, сарказму, конфліктне зіткнення інтенцій.

Імпульсивний тип – це "раб" ситуації спілкування. Характеризується бажанням отримати лідерство в спілкуванні, порушенням соціальних норм і схем, швидкою зміною точок зору на одне і те ж саме явище; схильністю до негативної оцінки соціальних чинників, швидкої зміни тем спілкування. Партнери спілкування можуть легко впливати на нього" [Цит. за: Бацевич 2004, 189].

З урахуванням стилів спілкування психологи виокремлюють такі типи особистостей:

- "гнучкий": вирізняється швидкою орієнтацією в ситуації, розумінням підтексту повідомлення, умінням керувати своїми емоційними станами та обставинами спілкування;

- ригідний: характеризується недостатнім умінням аналізувати власну поведінку і поведінку партнера, слабким самоконтролем, неадекватною самооцінкою. Людині з таким стилем спілкування важко знайти необхідний тон.

- перехідний (проміжний): поєднує риси гнучкого та ригідного типів" [Цит. за: Бацевич 2004, 189].

Зауважимо, що кожній особистості потрібно вміти осмислювати свою соціальну роль і бути готовою давати оцінку та робити власні висновки, які реалізуються під час мовленнєвої діяльності, при спілкуванні людей, створенні тексту відповідно до мотивів і настанови індивідуальної обстановки.

Як бачимо, у становленні особистості важливе місце займає мова, яка є невід'ємною частиною формування думки, засобом пізнання світу, засобом спілкування. Мова відображає життя, як і мовну особистість, її суспільну діяльність, власну самосвідомість, яка представлена в мовотворчості, використанні мови щодо осмислення ідей народу, його культури тощо.

Вільне володіння рідною мовою допомагає індивіду в різних ситуаціях, наприклад, протягом здобуття професії, полегшує вивчення професійної лексики і завдяки набутим знанням спеціаліст стає освіченим і кваліфікованим.

Вивчення української мови спонукає особистості самостійно визначати мету самонавчання, самовиховання, саморозвитку та сприяє кращій її реалізації. Маючи певні навички, певний фундамент знань, людина готова до подальшого професійного навчання.

Отже, мовна особистість передбачає дослідження різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, духовності, менталітету, емоцій та усього іншого, що є суттю самого поняття людини. Мовна особистість є поєднанням в особі мовця його прагнення до творчого самовираження, вільного автоматичного здійснення усебічної мовної діяльності та мовної компетенції.

Мова становить середовище, у якому кожна людина посідає своє місце. Тому слід виділяти культурно-історичну унікальність світу людини. Завдяки мові формується неповторна мовна особистість, яка є унікальною. До того ж, унікальність світу людини в мові зумовлена саме її внутрішньою глибиною, потенційною багатозначністю,

професійною визначеністю і спрямованістю. Вивчення та засвоєння знань із мови є надзвичайно важливою частиною діяльності кожної людини в суспільстві. Знання рідної мови сприяє формуванню інтелектуально розвиненої, високоморальної, національно свідомої, духовно багатой особистості для якої важливим має бути досконале володіння виражальними засобами української мови, стилями, жанрами тощо в різних видах мовленнєвої діяльності.

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 304 с.
2. *Выготский Л.С.* Избранные психологические исследования / Л.С. Выготский. – М.: Издательство АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
3. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
4. *Леонтьев А.А.* Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М.: "Смысл", 2003. – 287 с.
5. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: учеб. пособ. / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр "Академия", 2001. – 208 с.
6. *Мацько Л.І.* Аспекти мовної особистості у перспективі педагогічного дискурсу / Л.І. Мацько // Дивослово. – 2006. – №7. – С. 2–4.
7. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – П.: Довкілля. – К., 2008. – 712 с.
8. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. *Ставина Н.А.* Концепт *ersönlichkeit* и его актуализация в немецком языковом сознании: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Н.А. Ставина. – Иркутск, 2008. – 21 с.
10. *Шойсоронова Е.С.* Языковая личность: этнический аспект (на материале бурятской языковой личности) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / Е.С. Шойсоронова. – Улан-Удэ, 2006. – 22 с.

Суслова М.О., асп.,

Запорізький національний університет

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ІСЛАМ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)

У статті подано результати експериментального дослідження концепту ІСЛАМ в іспанській та французькій лінгвокультурах. Побудована модель досліджуваного концепту, визначені когнітивні ознаки та описана його структура.

Ключові слова: асоціативний експеримент, концепт, лінгвокультура.